

cin a inspirujícími dojmem tato velmi zdařilá práce sovětského fyzika, jejíž charakter by bylo možno z určitého zorného obecně filosofického pole označit jako poněkud empiričtější scientistický.

Kuzněcov nezabředává do rozvláčných pozitivistických líčení životních osudů jednotlivých představitelů vědy. Nainsto toho spojuje ideje s jejich materiálním základem, s technologií výroby, energetikou, s nástroji, stroji a zařízeními, jakož i s experimentální praxí poskytující bohatství příkladů přičinných spojení, mechanických úkonů a přeměn, jež vytvářejí živnou půdu pro zrod nových představ i pojmů a pohánějí vědu k rychlejšímu rozvoji. Autor podtrhuje význam evoluční teorie Darwinovy a periodické soustavy Mendělejevovy pro formování vědeckého obrazu světa, pro formování obecných metod a metodologie. Ukazuje závislost fyziky na ostatních vědách (zvláště matematice, biologii a chemii), zatímco až dosud jsme se setkávali s opisováním působení spíše opačného.

Kuzněcov zkoumá dějiny fyzikálních a filosofických kategorií z hlediska jejich dnešní aktuálnosti a využití jejich myšlenkových plodů k řešení naléhavých úkolů soudobé praxe i k urychlení vývoje věd samých. Tento postup spojený s pečlivým hledáním historických precedentů moderních idejí působí mistry dojmem jistého autorova prezentismu a někdy i modernizace (i když právě toto nebezpečí si autor nejjednou připomíná).

Protože jeho práce je určena pro široký okruh čtenářů zajímajících se o přírodní a filosofické poznatky, nezapomíná autor ani na vhodné objasňování méně známých a obtížných pojmů. Přitom však dílo neztrácí na vědeckosti, a může proto sloužit i jako významná studijní pomůcka přírodovědcům toužícím po osvojení dialektickomaterialistického obecně metodologického přístupu ke skutečnosti a jeho aplikace na přírodovědní výzkum.

Ludvík Polách

Luděk Matyska: Ve jménu Boha a USA; Naše vojsko, Praha 1964, 279 str.

Je pravděpodobné, že poněkud křiklavý název Matyskovy práce přivábí zájem i těch čtenářů, kteří dávají přednost „lehčí“ filosofické literatuře před četbou „těžších“ filosofických rozborů, a je také možné, že název knížky odradí od četby ty, kdož jsou již přesytení víceméně povrchními úvahami popularizujícími stokrát ometé pravdy o americkém militarismu, líčeném zpravidla v patřičně černých barvách na patřičně bílém pozadí socialistické teorie a praxe. Zklamání, jež autor připravil oběma druhům čtenářů, je tzv. příjemné zklamání. Kdo si koupí jeho knížku v domnění, že je to práce vědeckopopularizační, nebude toho určitě litovat (třebaže to není práce vědeckopopularizační), na druhé straně však i velmi náročný čtenář překoná již při četbě prvních stránek obavy, že tu jde o běžný druh filosofické „kritiky“ nepřátelské ideologie, a najde v práci, psané navíc velmi živě a vtípně, přinejmenším důkaz toho, že to s naší marxistickou filosofií není přece jen tak zlé.

Základní otázky, na které hledá autor odpověď ve své studii, jsou zhruba vytyčeny již v jejím podtitulu (Americký militarismus, jeho vývoj, filosofie a armáda), a v něm se také naznačuje rozdělení tematiky na tři části: první z nich (Americký militarismus a jeho rozpory) je pokus o vystižení podstaty militarismu z hlediska jeho vzniku a vývoje, druhá (Filosofie militarismu) podává kritický výklad militaristického pojetí světa, tj. teoretické základy pro řešení praktické alternativy „válka nebo mír“ v podmínkách, kdy válka i mír znamenají zánik militarismu, v třetí části (Armáda — zrcadlo společnosti) se zkoumá vliv militaristické ideologie i vliv převratných změn ve světové situaci na teoretické a praktické řešení stěžejních problémů v životě amerických ozbrojených sil. Všechny tři oddíly zahrnují ještě řadu dalších a závažných otázek, nicméně jejich výběr i výklad se podřizuje výše vymezeným úkolům.

Nejde tedy o samoučelnou kritiku militaristických teorií. Za teoriemi militaristů hledá L. Matyska praktickou problematiku amerického vojáka — a za problematikou amerických ozbrojených sil (i za militaristickou ideologií) hledá „ústřední ideologické a institucionální problémy amerického imperialismu“ (str. 7). Hledá a nachází. Soustavný, i když nevtiravý zřetel k otázkám boje za mír a za mírové soužití, zvyšující mimořádně aktuálnost již tak aktuálního tématu, umožňuje mu přitom, aby v militarismu objevil mnohem víc než pouhý výraz zájmů nejagresivnějších imperialistických kruhů ve Spojených státech; správný předpoklad, že mírové soužití vyžaduje urychlenou likvidaci militarismu, zatímco „pro kapitalismus jako celek neznamená . . . okamžitý zánik“ (str. 92), je totiž východiskem pro zkoumání militarismu nejen jako vážného problému pro nás, ale také jako vážného problému pro samotné imperialisty.

Výsledky tohoto zkoumání lze stručně shrnout takto: Militarismus, který znamená především ozbrojení lidu a ozbrojení buržoazie proti lidu, militarizuje zároveň miliónové

masy pracujících; „buržoazie musí pro vedení expanzivních válek ozbrojit. týž lid, který pro vnitřní klid v zemi zbrani zhabuje“ (str. 20). To však není jediný, ani hlavní problém militaristů. Jejich základní praktický problém záleží v tom, že militarismus „dosáhl největší moci v době, ve které se nezbytná podmínka jeho existence — ozbrojené násilí — stalo pochybným prostředkem prosazování politických cílů, a ve které hrozí každé použití zbraní při řešení mezinárodních sporů světovou nukleární a raketovou válkou, jež by nepochybně přivedla zánik militarismu a imperialismu“ (str. 268). Militaristé si to více méně uvědomují. Vědí, že již jejich vítězství v první světové válce bylo současně jejich katastrofou, znají cenu svých úspěchů ve druhé světové válce, není pro ně tajemstvím, že „militarismu přináší každý úspěch, kterého v současné době dosahuje. nové rozpory“ (str. 224), přesto však tváří v tvář druhému nebezpečí, mírovému soužití a soutěžení, hledají cestu z krize v přípravě a obhajobě války jakožto „fundamentálního společenského činitele“ (str. 270). Seikávají se přitom s odporem nejen u lidových mas, nýbrž i u velké části americké buržoazie, která s hrůzou pozoruje, jak se prostředek, který má sloužit k ochraně jejich třídních zájmů, mění v prostředek její zkázy. Teorie militaristů mají překonat tento odpor. Jejich charakteristickým rysem je sice interpretace všech problémů současnosti „z hlediska, že základními společenskými vztahy jsou válečné a vojenské vztahy“ (tamtéž), nejsou však pouhým „výkladem vojenských problémů filosofickou terminologií“, nýbrž opravdu pokusem o novou filosofii, o nové militaristické pojetí světa, pokusem o takovou „formulaci ideálů, hodnot a cílů, které by dokázaly ospravedlnit masám přípravu termojaderné války, napomáhaly politické reglementaci mas a vytvořily nezbytný ideologický základ bojové morálky vojsk“ (str. 272).

Konfrontací této filosofie „s ekonomickými a politickými skutečnostmi a duchovní atmosférou Spojených států“ (str. 97) stejně jako rozbor jejich ideových zdrojů a jejich obsahu pojnal L. Matyska jako jeden z hlavních svých úkolů. Nebyl to úkol snadný. Dříve než autor mohl vyslovit například závěr, že vývojovou linií militaristické filosofie „jsou dějinné osudy amerického konzervatismu, který začíná u hamiltonců. vede přes ideologii otrokářského Jihu k neohamiltoncům přelomu století a k současnému neokonzervatismu“ (str. 272), musel tuto filosofii v pravém slova smyslu (jak říká) „rekonstruovat“ z nejrůznějších náboženských, nacionalistických, rasistických a filosoficko-teoretických proudů, a musel ji kromě toho konfrontovat s ideologií liberalismu — ne snad jen proto, aby postavil proti nejreaktějším tendencím relativně pokrokové smýšlení liberalistické buržoazie (liberalismus je podle autora „ideologie a politika buržoazie, která se snaží udržet své vládnoucí pozice tím, že zneužívá demokratických tradic a přizpůsobuje se změněným poměrům“, str. 107), jako spíš proto, aby na liberalizaci konzervatismu, případně na „konzervatizaci liberalismu“ ukázal rostoucí nebezpečí militarismu. Jako korektiv, nikoli jako překážka slouží ostatně liberalismus i v americké armádě. Pomáhá při řešení jejich „výchovných“ problémů, pomáhá při zdokonalování „prostředků manipulace s lidmi“; i zde „v koncepci kázně, v problému političnosti, v motivaci ke službě i k boji, ve výchově důstojníků i výcviku vojsk... se zrcadlí boj dvou koncepcí buržoazie: extrémně a otevřeně reakční, která usiluje o řešení vnitřních problémů armády důslednou militarizací celé společnosti, a „liberalistické“, umírněnější a rafinovanější, která by chtěla zabránit extrémním důsledkům militarizace a řešit vnitřní, specifické problémy armády jejím přiblížením občanské společnosti“ (str. 266).

Domnívám se, že závěry, ocitované z Matyskovy práce, dostatečně ukazují, oč mu v práci šlo a jak postupoval. Nejsou to samozřejmě všechny závěry, a nemyslím také, že ty, jež jsem uvedl, přinášejí vždy nějaký mimořádný objev. Význam Matyskovy práce se nedá totiž vážit podle jednotlivých jejích výsledků. Nejcennějším jejím výsledkem je právě to, že autor — jak jsem se zmínil — hledá za problematikou amerického militarismu ohnisko nejpalčivějších problémů současného imperialismu, a že je také nachází. Nachází je v rozporech uvnitř americké buržoazie a v rozporech jejich zájmů se zájmy pokrokového lidstva, v rozporech, které opět nemusí objevovat, objevuje však — zejména na konfliktu konzervatismu s liberalismem — nové jejich stránky. Nachází je především proto, že v souladu s výchozí koncepcí zvolil velmi vhodný postup k řešení svého úkolu.

Nestává se často, že se při hodnocení prací z oboru filosofie hodnotí jako nejvýznamnější přínos právě jejich metoda. Studie Matyskova je jednou z mála výjimek. Znalost problémů a průkaznost jejich řešení, podnětnost myšlenek a jasnost jejich formulací, svědomitá práce s prameny a kritický postoj k vlastním domněnkám, to jsou další a zajisté nemalé klady jeho publikace, avšak i ony nabývají pravého významu teprve ve spojení s použitou metodou, která po mém soudu sama o sobě zaslouží mimořádnou pozornost všech, kdož v oblasti filosofie pracují. V čem záleží tato metoda? Proč si jí tak cením?

Zaprve již proto, že nemá nic společného s pohodlnou a povrchní kritikou buržoazní

ideologie, jak ji známe z dřívějších dob. Pro Matysku není marxismus měřítkem, které se mechanicky klade na každou nepravdu nebo polopravdu amerických militaristů, nýbrž východiskem pro objasnění smyslu a společenských příčin kritizovaných názorů. Avšak — a to je druhý velký klad Matyskovy metody — objasnění společenských příčin militaristické ideologie mu slouží jak za východisko, tak za cíl kritického rozboru této ideologie. Tím nechci říci, že autor svůj původní záměr rozšiřuje o další předmět zkoumání. Předmětem jeho rozboru zůstává militarismus, protože si však vytyčuje náročnější úkol než samostatnou analýzu reakční ideologie (doplněnou případně rámcovým pojednáním o imperialismu „vířec“), nemůže se spokojit s takovým metodologickým postupem, který v reálných společenských poměrech vidí pouze prostředek k novým a novým důkazům o třídním charakteru buržoazních idejí, místo aby v rozboru „falešného vědomí“ viděl také a především klíč k hlubšímu pochopení jeho společenských zdrojů. Matyska nedokazuje známé pravdy marxismu-leninismu, nezkoumá tu či onu teorii, aby v ní objevoval vlastnosti společně všem buržoazním představám o současném světě, neusvědčuje nihilistické ideology z onylnů v jejich myšlení, zato však využívá znalosti marxismu-leninismu i znalosti buržoazní filosofie k tomu, aby ukázal čtenáři některé přehlížené stránky samotné americké skutečnosti, rozpory mezi ní a jejím zkresleným odrazem v hlavách stoupců války, i rozpory mezi ní a skutečností naší. Je to do té míry neobvyklý přístup k filosofické problematice, že dokonce sám autor vyslovuje pochybnosti o „filosofičnosti“ svého „tématu“. Největším kladem této metody je však právě to, že je v pravém slova smyslu filosofická; umožňuje — rozlišuje předmět zkoumání od cíle zkoumání — jak výklad lidského myšlení z tzv. doby, tak výklad „doby“ z lidského myšlení.

V studii se nesetkáváme s teoretickým zdůvodněním užitých postupů, nehodnotím proto Matyskovy názory o metodě, nýbrž metodu, kterou přímo v procesu vědecké práce uplatňuje. Nejspolehlivějším kritériem její oprávněnosti (a tím i oprávněnosti mého hodnocení) jsou ovšem výsledky, k nimž autor její zásluhou dospěl, a nejsou to jen výsledky, o nichž jsem se již zmíňoval. Výsledkem správného přístupu k řešení úkolů je bezesporu i Matyskova formulace otázek (srov. Úvod, kde charakterizuje svůj rozbor buržoazní ideologie jako hledání odpovědi na řadu konkrétních otázek); podle toho, jak se autor táže, poznáme neztřídka úroveň práce spolehlivěji než podle jeho odpovědí. Výsledkem správného metodologického postupu je také výklad historie amerického militarismu (v první části), oproštěný od popisnosti, zaměřený na ty problémy, jež jsou předmětem rozboru v hlavních kapitolách. S metodou zkoumání je nerozlučně spjata i autorova práce s literaturou: dovede z ní vyžít skoro vše, co je podstatné pro jeho téma, aniž by zkrášloval myšlenky citovaných autorů. Na druhé straně nelze přičítat na vrub základní koncepci a metodě různé nedostatky, které jaktak podstatně nesnižují hodnoty studie, založené na solidních znalostech pramenů, na správném pojetí řešených problémů a na vědecké, marxistické metodě. Nechci je také zevrubně rozebírat; bylo by konečně nespravedlivé, kdybych např. vyhledával všechny jednotlivé formulace, s nimiž plně nesouhlasím, zatímco upouštím od podrobného komentáře k jednotlivým úvahám a podnětům, které bez výhrad schvaluji. Důležité je, že všechny pozitivní výsledky práce dokazují zároveň oprávněnost Matyskovy metody, a že žádné z drobných nedopatření, kterých lze pochopitelně najít celé desítky i v sebelepším vědeckém díle, nedokazuje opak.

(Mám-li přece jen konkretizovat obecnou zmínku o drobných nedostatecích, pak mám na mysli např. to, že rozbor americké filosofie je na rozdíl od ostatního výkladu velmi kusý a povrchní. Nejde jen o to, že ve srovnání s pracemi takového W. Millise nebo S. P. Huntingtona aj. s nimiž se autor důkladně seznámil, zná názory Jamesovy, Royceovy, Santayana-ovy pouze z druhé ruky. Horší je, že rozbor americké filosofie je zhyčtěnou vypávkou, opakuje se v něm jenom to, co najdeme lépe vyjádřeno na jiných stránkách. Autor měl nahradit příliš stručný výklad několika filosofů seriózním rozbohem jednoho z nich a na něm demonstrovat typické rysy americké filosofie ve vztahu k militarismu. — Kromě toho v práci postřádám úvahu o poměru amerických politických stran k militarismu, konzervatismu a liberalismu. Tebaže nelze republikány a demokraty rozlišovat po vzoru politických stran v jiných zemích, např. ve Velké Británii, a třebaže právě v Americe zdomácněly pojmy jako „dynamický konzervatismus“, „konzervativní pokrokářství“ apod. — nemluvě již o Jeffersonově „Jsme všichni federalisté, jsme všichni republikáni“ —, úloha politických stran v USA, již jako „výrobci“ citelných odstinů ve veřejném mínění, není při řešení otázky „válka—mír“ tak nepatrná, aby ji bylo možno z práce o militarismu vypustit.)

Josef Macháček